

SENLATVIEŠU GARĪGĀ SEJA

1. A i s t i e š i.

Ziemeļos un ziemeļaustrumos no Vislas vidusdaļas dzīvoja baltu tautas - prūši, lietavieši, latvieši. Pēdējie vārdu latvieši ieguva vēlākā - nācijās ērā, pirms tam sadalīdamies kuršos, zemgaļos, sēļos, latgaļos. Arī vārds prūši vēstures dokumentos pirmo reizi tiek minēts tikai 999.gadā; agrākie tos apzīmē par aistiešiem (aestuorum gentes). Domājams, ka jau no seniem laikiem aistu ciltis, vēlāk baltu tautas ir dzīvojušas apvidū, sākot no Vislas lejas gala gandrīz līdz Peipusa ezera dienviddaļai. Ir daudz norādījumu, - kā valodas tīrība: vecās pirmvalodas skaņas, garumi, akcenti, diftongi un locījumi, kā arī tas, ka senie augu nosaukumi baltu valodās saskan ar viņu tagadējās dzīves vietas klimatiskajiem apstākļiem - viss tas liecina, ka jau no ļoti seniem aizvēsturiskiem laikiem tās ir dzīvojušas apmēram turpat, kur tagad dzīvo viņu pēcteči, lietavieši un latvieši. Sakarā ar to ir arī radusies teorija, ka senie balti dzīvoja pie Baltijas jūras jau ap 5000 gadu un ka pat indoeiropiešu pirmdzimtene ir meklējama ap tagadējo Lietuvu. Dzīvodamas tik ilgi uz vietas, šīs baltu ciltis bija izveidojušas dziļu un augsti attīstītu materiālo un garīgo kultūru. Ietekmēdamas apkārtējās ciltis un tautas - valodas liecības pierāda to, ka somi aizņēmušies vārdus, kas attiecas uz celtniecību un zemkopību -, senie balti arī politiskā un reliģiskā ziņā būs spēlējuši visai redzamu lomu, uz ko norāda jau pie Kijevas slāviem pazīstamais Peruna, Velesa un Radigsta kults, kurīem ir nenoliedzams sakars ar baltu mītologiju. Tradicionālā versija stāsta par Ērika, Sinensa un Truvora aicināšanu no ziemeļiem. Ir norādījumi, ka šie valdnieki-atnācēji piederēja leišu-latviešu tautām. Gustinas kronikā (Gustinskaja letopis) rakstīts:

„Perkonos, si jest Perun bjaše u nich stareišij bog, sozdan na podobije čeloveče, jemu že v rukach bjaše kamen mnogocennij aki ogn, jemu že jako Bogu žertvu prinošachu i ogn nečasajuščij iz dubovogo drevija neprestanno pomjachu.”

Šie Perkonos, tā arī Volos jeb Veles - Velis (?) un Radigast

(Radigais?), kurus min kronika, ir lietaviešu vārdi un pirmie divi šo tautu un prūšu dievības. Un ja E. Aņičkova redigētā „Krievu rakstniecības vēstures” I sējumā, veltītā tautas dzejai, ir teikts, ka pavalstniekiem bija jāpieņem valdnieka reliģija un ka minētie Perkonos un Veles piederēja oficiālai valsts reliģijai, tad ir jāsecina, ka minētās dievības ar lietuviski-latviskiem nosaukumiem varēja atvest tikai atnācēji no Lietuvas, Latvijas vai arī Prūsijas. Dārg - akmens kā uguns - dzintars? - un ozolmalkas nedziestošās liesmas Perkonosa priekšā, atgādinādamas Ramoves svēto uguni, to pastiprina. Bez tam Krievijas dienvidiem, Ķijevas kņazistei un Baltijas jūras piekrastei ar baltkrievu starpniecību bija pietiekoši dzīvi sakari, lai krievu zeme, kas bija bagāta, bet kurā nebija kārtības, - Naša zemle bogata i obilna, da porjadka v nei net, - varētu meklēt sev valdniekus Baltijas piekrastes valstīs, ku, kā to liecina izrakumi, bija bagāta un augsta kultūra. Ar XIV g. simteni Lietuva arī sāka valdīt pār visām Ķijevas zemēm līdz Melnai jūrai...

Prūšus, viņu tautu ērai beidzoties, iekaroja un pārtautoja vācieši, galīgi tos pakļaudami savai varai. No viņu garīgā mantojuma, viņu tautas dzejas un tautas mākslas gandrīz nekas nav palicis pāri. Citādi tas bija ar latviešiem un lietaviešiem.

2. L a t v i e š i.

Tagadējo latviešu priekšteči, senie kurši, zengāli, sēļi un latgāli, vairākus gadu tūkstošus dzīvodami uz vietas, tālu ziemeļos no Grieķijas un Romas iespaida sfēras, no kurām tos atdalīja liels atstatums, plaši kalnaini un mežaini apgabali, kā arī germaņu un slāvu ciltis, kas sīksti turējās pretī grieķu un latīņu kultūras iespaidam un, šķiet, strauju, satrīcinošu notikumu neskārti, līdzinā piejūras apgabalā, izdevīgos mērenos Golfa straumes ietekmēta apgabala klimatiskos apstākļos, šie senlatvieši bija izveidojuši savu īpatnēju un bagātu kultūru. Savu tautas ēru viņi pārdzīvoja pirmajā kristīgās ēras gadu tūkstotī, tā beidzās līdz ar vāciešu ierašanos Latvijā XII gadu simtenī.

Šī senlatviešu kultūra bija augsti attīstītas mākslas un zemkopības kultūra. Par pēdējo liecina viņu bagātā un labi izkoptā

lauksaimniecības terminologija, un Dr. agr. h. c. J. Mazvērsītis savā „Latviešu lauksaimniecības kultūras vēstures” II daļā saka: „Sapēmot kopā visas lauksaimniecības kultūras attīstības vēsturi Eiropā, mēs ar noteiktību varam sacīt, ka viņas šūpulis sirmajā senatnē bijis Senlatvijā. No šejienes lauksaimniecības attīstība pamazām pārgājusi uz dienvidu un Rietumeiropas tautām.” Šo savu tezi J. Mazvērsītis motivē ar to, ka Senlatvija bijusi kultivēta ābolīņa un rāceņu pirmdzimtene, ka lauku mēslošana un apstrādāšana viņiem jau ir bijusi pazīstama ļoti dziļā senatnē un ka arī lopkopības attīstībā tie ir bijuši pirmie pionieri. Nododamies tik intensīvai un labi nostādītai zemkopībai, eksportēdami savus ražojumus, sevišķi augstvērtīgo sēklu, kurū tiem deva vienīgi latviešiem īpatnējās rijas, jo tās šo sēklu kodināja ar siltumu un dūmiem, senlatvieši dzīvoja ļoti pārtikuši, kā to liecina liels skaits romiešu un arābu naudas gabalu un tūkstoši citu monētu un sudraba stienīšu. F. Balodis raksta: „Atrastas arābu (Samarkandas, Taškentas, Bucharas un Bagdadas), Bizantijas, angļu-sakšu un angļu-dāņu un lielā vairumā vācu naudas, kas vislabāk rāda, kādā virzienā vēlā dzelzs laikmetā attīstījušies tirdznieciskie sakari.”

Šai tik visai stiprai un īpatnējai senlatviešu materiālās kultūras bazei atbilst arī ne mazāk augstvērtīga virsbaze – viņu garīgā kultūra. Viņu politiskā organizācija tautas ērā galvenos vilcienos sniedz to pašu ainu, kādu mēs redzējam tautas ērā citās Eiropas zemēs. Senlatvija sadalījās vairākās valstīs, kurās, kā to liecina kronikas, valdīja karaļi jeb ķēniņi, latīniski reges. Šis Senlatvijas karaļu jeb ķēniņu laikmets un līdz ar to arī tautas ēra izbeidzas XIII g. s. beigās, kad 1290. gadā zem ienācēju vāciešu spiediena krīt pēdējā savu neatkarību saglabājušā valsts – Zemgale. Līdz ar savu brīvību senlatvieši zaudēja arī savu senču ticību un tika kristīti. Kā mantojumu nākošai latviešu nācijai, kuŗa apvienoja un sakausēja sevī kuršus, zemgaļus, sēļus, latgaliešus un arī lībiešus, kas pieder somu-ugru ciltīm un dzīvoja gar Rīgas jūras līci – senlatvieši atstāja grūti aptveramu tautas dzejas bagātību līdz ar tautas dziesmu meldiņām, daiļuma un stila ziņā visai augstvērtīgus metalla kalumus, rotas lietas un tautas tērpus. Kavējoties galvenā

kārtā pie tautas dzejas, mēģināsim iedziļināties viņas raksturā un garā. Pēdējam ir ļoti ciešs sakars ar tautas religiju.

Senlatviešiem bija sava īpatna religija, savs īpatns pasaules uzskats. Atstājot neiztirzātu baltu tautu religiskās organizācijas un jautājumu par krīvu institūtu, kuŗa centrs Romove atradās Senprūsijā, mēģināsim noskaidrot pašu raksturīgāko senlatviešu religijā. Neskatoties uz dzīviem tirdznieciskiem sakariem ar citām zemēm un tautām, jākonstatē, ka senlatvieši savos uzskatos, savas garīgās pasaules uzbūvē gāja savus ceļus. Nevis kauzālitātes - iemesla un sekas sakarībā, bet vienkārši kā saskanīgu ar senlatviešu mierīgo un gaišo zemkopju darbu jāatzīmē senlatviešu arī gaišais, dievības gara pilnais pasaules uzskats. No citām Eiropas mednieku un kaŗotāju tautām senlatvietis atšķīrās ar to, ka neatzina nakti un tumsā dzimušo un paslēpušos drausmīgo, nenovēršamo un nežēlīgo likteni - fatumu, kuŗa lēmumi ir nenovēršami pat dieviem. Viņš pazina tikai gaišā Dieva un Laimas lēmumus un viņu vadīto mūžu. Likteņa jēdziens tiem bija svešs, un tālab viņi arī varēja teikt:

Tumsa, tumsa, kas tā tumsa,
Es par tumsu nebēdāju.

Saskaņā ar to senlatvietim bija svešs arī likuma jēdziens mūsu nenovēršamo, mūžīgo dabas likumu nozīmē: viņš pazina tikai Dieva un Laimas lēmumus un likumus. Viss tas pa daļai izskaidro arī to, kālab senlatvieši nav atstājuši e p i s k o d z e j u, bet t i k a i l i r i k u. Senlatvietis nebija dēku meklētājs, klejotājs, nomāds un mednieks, bet mierīgs lauksaimnieks, un saskaņā ar savu gaišo pasaules uzskatu, tas nevarēja dot to drāmatiskiem momentiem bagāto dzeju, ko paredz eposs. Toties lirikā senlatvietis ir devis vērtības, kādas nevar uzrādīt neviena cita tauta šajā savā attīstības laikmetā.

Tautas lirikas viela ir ļoti plaša: viņa ietver sevī visu senlatvieša dzīvi - viņa mūža gaitu no dzimšanas līdz nāvei, visus viņa darbus, svētkus, pārdomu brīžus, ticējumus, dziļākās atziņas, priekus un bēdas; dainu vielā ietilpst arī visa dzīvā un nedzīvā daba, zeme un debesis. Izejot no tā, varētu likties, ka šī lirika ir visai teicams materiāls Senlatvijas vēstures un kultūrvēstures

pētījumiem. Un tomēr tas tā nav, kaut arī ir nenoliedzams, ka viņa sniedz daudz vērtīga arī vēsturniekam un kultūrvēsturniekam. Un nav tādēļ, ka latvju tautas dainās „kā jau īstā dzejā - lietiskā un konkrētā atrodam maz.” (Izdevniecības „Literātūra” izdotās „Latviešu literātūras vēstures” 270.lpp.). Latvju dainas ir tīra dzeja, un še slēpjas viņu lielā vērtība; viņu dziļākā būtībā nav nekā illūstratīva, aprakstoša.

Dainu pantmērs tāpat kā citu tautu tautas dzejā grūti padodas pētīšanai un arvienu vēl slēpj sevī neatrisinātas problēmas un jautājumus, uz kuriem vēl nav atrastas pilnīgi apmierinošas atbildes. Iemesli tam var būt vairāki un dažādi: galvenais ir tas, ka tautas dzeja kā dzīvs organisms slēpj sevī empīriskām metodēm neizpētāmus noslēpumus. Bet mūsu laikos taisni šīs empīriskās metodes, kas atdurās uz savām stingri novilkām robežām, ir visiecieņītākās, un tā mēs senatni, kurai būs bijuši savi mēri un savas sistēmas, mērojam ar mūsu laika mēriem, šajā gadījumā dainu pantu ar trochajiem, daktiliem, peaniem un tā joprojām. Ludis Bērziņš, pētīdams dainu pantmēru, raksta: „Latviešu tautas dziesmu metriskā uzbūve ar savu tīri matēmatisko iekārtu un senatnisko dabu būtu mūsu laiku dzejniekam pārāk liels ierobežojums, kas dzejnieku individuālo izpaušanos iespiestu tradicionālās formulās.” Šī matēmatiskā daba un no viņas izrietošās stingrās formulas ir raksturīgas arī citām latvju tautas mākslas nozarēm, sevišķi tautas rakstam - ornāmentam. Tas ir abstrakts - geometrisks. Un ja mēs runājam par saules un mēness zīmēm, par skujīgas rakstu, tad visām šīm zīmēm ir grafiski simboliska un nevis illūstratīvi tēlojoša nozīme. Illūstratīvo elementu latvju tautas mākslā mēs neatrodam. Šajā ziņā mēs latviešu tautas mākslu varam pielīdzināt senās Ēģiptes mākslai, kurā arī nav nekā illūstratīva un natūrāla, kas arī ir nogājusi līdz tradicionālām formulām, pareizāk, pacēlusies līdz lielai stila skaidrībai. Par lielu stila skaidrību mēs varam arī runāt, zīmējoties uz Senlatvijas mākslu. Ludis Bērziņš saka: „Tā mūsu tautas dziesmas, nemaz nerunājot par saturu un izteiksmi, jau metriskās uzbūves un skaņas ziņā ir brīnišķīga celtnē, kas dod liecību par dziļu daiļuma izpratni senajās paaudzēs.” Šī daiļuma izpratne un tas, ka šis daiļums tika pa-

celts pāri visam, vai tas, ka senlatvietis ir ļoti skaidri sapratis, ka - runājot ar jau citētā autora vārdiem - „dzejā nevalda īstenība, bet dzejas pasaule ir organisms par sevi, kas īstenības vielu asimilē sev un ne otrādi,” ir radījuši brīnišķīgo tautas dzeju un melodiku, skaidro geometrisko ornāmentu un stilā izturētos tautas tērpus. Šī lielā daiļuma loma latviešu dainās un vispār latviešu tautas mākslā ir pamudinājusi latvju dziesminieku un filologu J. Lautenbachu „visu seno latviešu tikumību atsavināt no daiļuma kulta.”

Tā latvju tautas dainas, kas pēc savas būtības ir lirika, skaidri un reljefi izteic Senlatvijas garīgās - precīzāk novelkot robežas - mākslas kultūras kodolu. Viņas iekšējo formu izteic organiskais mūžs, un ārējā izpaužas maigs daiļums un liela samēra sajūta, kuŗu ļoti labi izteic raksturīgā līdzsvara figūra. L.Bērziņš par viņu raksta tā: „Viņas daba ir sekoša: latviešu tautas dzeja labprāt nostāda blakus trīs savstarpējā sakarā stāvošas parallēlas izteiksmes, un proti: tādā kārtā, ka divi pirmās izteiksmes kopā ir taisni tikpat plašas kā trešā viena pati; varētu arī teikt, ka katrs nākamais posms ir tik liels kā visi iepriekšējie kopā. Šī formula pat tad mēdz palikt spēkā, ja trim posmiem pievienojas ceturtais.”

Kas attiecas uz dainu rašanās laiku, tad daudz maz precīzi noteikt viņu ir ļoti grūti jau tamdēļ vien, ka viņas ir tīra lirika, kas nepieskaŗas vēsturei un notikumiem, bet atspoguļo senlatviešu garu un dvēseli. Bet tamdēļ, ka šie gars un dvēsele tautas dainās ir visspilgtāk un skaidrāk izteikti, taisni viņi ir visvairāk vēramami, nosakot dainu rašanās laiku. Tikai, protams, viņu izmantošanas metodes ir citādas kā tiešu vēstures faktu vai kultūrvēstures datu noteikšana.

Mēs zinām, ka ar XIII gadu simteni arvienu vairāk sāk izplatīt kristīgo ticību, bet mēs zinām arī, ka dainās šīs kristīgās ticības pēdu ir visai maz. No tā varētu secināt, ka dainas ir radušās vai nu pirms XIII gadu simteņa, vai kristīgās ticības ieviešanās pirmajā laikā. Bet ja mēs piekristu tam, ka: „Var sacīt, ka mūsu tauta, neraugoties uz ilgo vietējās kristīgas baznīcas vēsturi, vēl nekad nav bijusi īsti kristianizēta” (Vēstures arķīva dir. J.Bērziņa vār-

di), tad šīs dziesmas varēja rasties vēl daudz vēlāk. Nenoliedzams ir fakts, ka ir dziesmas, kas radušās arī šajā vēlajā laikmetā. Bet tā kā latvju dainas vielu ņem no dzīves un tiesāmības, tad šīs tiesāmības atspulgos mēs varam konstatēt daudzu laikmetu nogulšņus. Tā attiecības pret riju ir dažādas: vecākās to sauc par „mūsu māmiņu”, „Tu, mana māte”, bet jaunākās, kad muižu rijās bija jāiet bargās kļaušās, tā kļuva par velnu riju. Bez šaubām, šē ir liela laika distance. Vēl lielāka ir starp tām, kas no vienas puses runā par „keizara kara vīriem”, bet no otras min „zaļos zobentīņus”, kas pieder bronzas laikmetam (no 1500 - 500 pr.Kr.). Ir iespējams, ka „keizara kara vīri” ir vēlāko laiku interpolācijas, papildinājumi un aizvietoājumi. Šīs interpolācijas liek J.Bērziņam runāt par tautas dziesmu „mainīgo plūsmu”, kas „atņem mums tiesības datēt šos tekstus, ņemtus kā vienību ar noteiktu laikmetu un citēt tos kā šī laikmeta vēstures avotus”. Cik pārliecinoši tas arī neskanētu un cik daudz veco tekstu sagrozījumu mēs arī nevarētu atrast, cik arī nebūtu cietusi tautas dziesmu ārējā forma, bet iekšējā visā visumā ir palikusi tā pati, kāda viņa bija tad, kad radās un veidojās tautas dziesmu stils. Reiz radies, tas varēja pastāvēt un un kā veca tradīcija dzīvot cauri ilgiem gadu simteņiem, bet rasti tas varēja tikai noteiktā un ne pārāk ilgā laikā - divos, trijos gadu simteņos. Šīs tīrā klasiskā stila dainas radīja senie kurši, zemgaļi, sēļi, latgaļi līdz viņu pakļaušanai svešai varai otrā gadu tūkstoša pirmajā pusē. Protams, šīm dainām varēja būt un arī bija gara iepriekšējā attīstības vēsture, ko noskaidrot ir tikpat grūti, pat neiespējami, cik Homēra eposu priekšvēsturi vai vecfrancū rakstniecību līdz „Rolanda dziesmai”. Nav viegli arī ar stila analīzes palīdzību konstatēt dainu tālāko pārveidošanos, jo nelie lie dainu apmēri - parasti 4 rindas - un stingri matēmatiski izbūvētā ārējā forma neļāva autoriem to izsmalcināti baroko formu ieplūdināšanu, kas raksturo pēcklasiku laikmetu. Bet skaidri šis laikmets ir konstatējams latvju tautas rotājošā mākslā - vecās saktās.

Nevienprātība Senlatvijas tautu starpā, par ko raksta kronikas, kā arī ķēniņa Nameja neveiksmīgā cenšanās apvienot viņas kopīgai cīņai pret svešo varu, norāda uz Senlatvijas tautu vecumu un

arī paš aizsargāšanās instinkta zušanu. Sākot ar XIII g. simteni Senlatvijas kultūra iet bojā - pareizāk, organisms, kas to bija radījis -, un pēc grūtiem gadu simtiem latviešu tautas sakūst kopīgai nācijas dzīvei. Šī nācijas apziņa pirmo reizi skarli izpaužas pirmā tautas atmodas laikā, XIX g. simta vidū.

Pierādījums tam, ka starp XIII un XIX g. simteņiem mēs nevaram meklēt latvju dainu rašanos, ir arī tas tautas dzejas paveids, ko mēdz saukt par „ziņgēm”, no vācu valodas patapinātā vārdā. Viņu rašanās vieta ir senlatvietim svešā vāciešu muiža ar viņas īpatno dzīvi, iekārtu un garu. Šo „ziņgu” iekšējā forma un līdz ar to arī ārējie izteiksmes līdzekļi ir citi, un kā jau smaga pārejas laikmeta bērni, šīs „ziņges” nevar un tālu arī neuzrāda to vērtības pakāpi, kurā sasniedza dainas. Dainas, protams, palika valdošais tautas dzejas veids un kā veca tradīcija turpināja atspulgot tautas, pareizāk, jaunās austošās nācijas dzīvi tāpat kā Senlatvijas laikā. Bet tagad dainas bija tikai veca tradīcija un nebija vairs radošā tagadne, kā tas bija tad, kad kurši, zemgaļi, sēļi un latgaļi pārdzīvoja savas tautas ēras ziedu laikus. Un ja izrakumi konstatē vēlajā dzelzs laikmetā (800. - 1200.g.) „spilgtu latviešu dzīves, saimniecības un kultūras attīstības posmu” un apliecina „latviešu senās kultūras ziedu laikus” (Latviešu konvers.vārdnīcas XI sēj.), tad pēdējie šī vēlā dzelzs laikmeta gadu simteņi varēja būt Senlatvijas radošās kultūras beigu cēliens, kad materiālās kultūras ieguvumi būs sasnieguši savu kulminācijas punktu, turpretī viņas visintensīvākie garīgās kultūras radīšanas gadi ir meklējami vēl dziļākā senatnē.

Veinbergu Jānis

D i e v a i n e s

Aizsūpota Lielā diena, aizlīgots Jānis. Saule sāk jaunu loku lejupejai no debess kalna. Dieva kumeli sāk auļot tumsas lejā. Sākas jauns saulgriežu loks, jauns gada laiks - rudens. Kā katru gada laiku latviešiem ievadījuši svētki, tā arī rudeni. Rudens saulgriežu svētki ir Dievaines - Veļu svētki.